

РАЗЛИЧНИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА КОСМОСА

Рецензия за книгата на Елица Георгиева „Космонавтите само минават“¹

Ирина Тодорова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

„Космонавтите само минават“ е вълнуваща книга, написана от изключително талантилив автор. Това е дебютният роман на Елица Георгиева, която освен режисьор е и писател. Тя живее от 18 години във Франция, където завършва специалност „Кино режисура“ и магистратура „Кино и творческо писане“. Елица Георгиева се занимава с докуменално-художествено кино и пърформънси. Пърформънсът е начин за обединяване на всичките ѝ интереси и творчески търсения. Има три документални филма. Последният – „Всяка стена е врата“ – получава шест международни награди, както и номинации от различни държави. В него има много пластове, отличава се с различен поглед към случилото се, с въздействащ сценарен текст. В известна степен е свързан с книгата „Космонавтите само минават“, защото документалните кадри са съпътствани от гледната точка на дете, която е основна в романа, но това са две отделни и различни сами за себе си произведения. Елица Георгиева определя своите занимания като „космонавтика в артистичните среди.“², въпреки че не би отказала разходка до Марс или до Кеплер.³

Заглавието на романа е метафора на мечтите – как недостижимото може да е толкова далечно и същевременно понякога близко до нас. „Космонавтите преминават на много места. Въпросът дали човек може да ги види е свързан с това как ги открива.“⁴ „Космонавтите само минават“ е публикувана на френски език от голямото издателство „Gallimard“ и е включена в поредицата Verticales, която предлага по-нестандартни и експериментални истории. Това е първото признание за романа. „Космонавтите само минават“ печели награда „Андре Дюбррой“ за произведение, написано с чувство за хумор и критичност. Номиниран е за наградите: „Флор“, „Рьоне Флане“ и „111-а страница“, които са високо литературни. Номиран е за още три литературни награди на

¹ Gueorguieva, Elitza. Kosmonavtite samo minavat. IK „Kolibri“, Sofiya. [Георгиева, Елица. Космонавтите само минават. ИК „Колибри“, София.]

² Интервю по БНР <http://bnr.bg/hristobotev/post/100740849>

³ Интервю на Елица Георгиева <https://vijmag.bg/literature/elitsa>

³ Интервю по БНР <http://bnr.bg/hristobotev/post/100740849>

гимназистите от различни области. Книгата е представяна от автора във френските училища, приета е сред млади хора и е отразена от френските медии. Определяна е от пресата като „историческа комедия”, „ретро фантастика”, „автофикция”. Елица Георгиева обича да смесва жанровете в своята работа, защото така има многообразие, но тя самата не намира за необходимо да се слагат определения и етикети както на хора, така и на произведения. Автофикцията доближава максимално и интуитивно читателя до текста. Чрез играта с нея и вплитането ѝ в личната история авторът успява да изгради доверие с реципиента. В България романът е медийно отразен чрез интервюта на авторката в различни телевизионни предавания и радиопредавания, както и в онлайн издания.

Елица Георгиева определя шеговито своята книга като не-роман. Написана е със самоирония, критичен поглед към събитията и чувство за хумор, което не обижда никого. Говори се за сериозното по искрен и честен начин. Образите са със силно излъчване, изграждат ясно и осезаемо усещане, като същевременно не са натрапчиви за читателя. Привидното приемане на катастрофичността не е лесно за постигане, защото са изведени сложни събития и тревожни случки, които не са еднозначни за преживяване и преосмисляне. Авторът успява едновременно да ангажира емоциите, въображението и надеждите на читателя, като въздейства осмислящо, но успява да удържи през цялото време сериозността от казаното. Историческият модус на вписване е падането на Берлинската стена, която е символ на идеологическото разделение в Европа. В първата част на творбата е представена личната мечтата на главната героиня „да прекрои Космоса”. Втората е свързана с разрушаването на Берлинската стена, политическите промени в България от 1989г., времето на стачки и протести. Романът изгражда симетрия от едновременност на социална и лична гранична ситуация, които са разкрити в двете му части. Едната е социалната промяна като резултат от демократичните промени в България от 1989 година, която рефлектира в живота на социума. Другата е личната – загубата на мечтите за главната героиня, която иска да стане Юрий Гагарин, после Кърт Кобейн, накрая дисидент, минаването през вътрешните трансформации, навлизането в юношеска възраст и изпитанието да порасне. Първата има 29 кратки глави, втората – 23, които приличат на разкази. Романът започва героично в своята първа част, а втората рязко се отграничава от нея. Изведена е мечтата за полет в Космоса, мисиите за постигането на тази цел. Слушането на радио „Свободна Европа”, свалянето на социализма. Постепенно се случва сблъсъкът с грубата действителност: липсата на храна, опашките по магазините, инфлацията, обезценяването на парите, безработицата,

изпадането в икономическа криза. Преди промените родителите на главната героиня се крият в банята, за да си разказват вицове. Показано е отвращението на майка ѝ, която не издържа повече в тази ситуация. Разкрити са поривът и въодушевлението от идването на демокрацията⁵. Следва пренаместване и пренареждане на пластове. Всички са объркани, дори тези, които са искали промяната, защото са стресирани от нейното уродливо изражение.⁶ Много ясно е открито чувството за безизходица, което постепенно обхваща все повече хора.⁷ Създава се ситуация, в която се отключват низшите инстинкти за оцеляване. Описани са действията на недоволство от страна на гражданите.⁸ Със смяната на имената на училища, улици, заводи и др. настъпва объркването за децата и възрастните. С политическите промени започва преобразяването в мисленето – Юрий Гагарин вече не е актуален. След известно колебание Кърт Кобейн е новият идол. След смъртта му главната героиня иска да стане дисидент, защото обикаля по протестите. Една от най-тъжните констатации е, че другите ѝ мечти са се изчерпали. Загубата им се превръща в състояние на граничност – представите и надеждите за тях, които преминават в илюзии. Вътрешната вълна „взривява” реципиента, предизвиква усещането му за допустимост и недопустимост в неговия душевен свят. Той е изправен пред изпитание, което се превръща в граничност. Показани са „големите символи” от тогавашната действителност с фино чувство на ирония.⁹ По оригинален и ненатрапчив начин са разкрити пластове на пропагандната машина в началните класове в училище.¹⁰ Илюстрирано е как звучат лозунгите за едно дете.¹¹ Изведено е строгото

⁵ „Берлинската стена е паднала, като че ли казва майка ти, но тези думи се размазват върху бузата, врата и дори устата на баща ти, който ги поглъща, после също започва да целува майка ти по бузата, по дясната вежда и, много добре го виждаш, по устата. Осъзнаваш, че това е първият път, когато родителите ти възпроизвеждат това нещо, което си виждала и други да правят /.../ Нещото само по себе си не те безпокои, а това, че то се практикува у вас, че и твоите родители го правят като всички останали, целуват се и следователно се харесват.” (Gueorguieva 2017: 59).

⁶ Бащата на главната героиня е безработен, защото Националният флот, в която е работел, е фалирал преди да бъде купен от един мафиот срещу кофичка мляко.

⁷ „Клубът „Олимпийски надежди” е окончателно затворен поради липса на финансиране и това е крачка назад за знаменитите български спортисти и крачка напред за мафията – тя вече може да вербува всички безработни борци, плувци, стрелци, които почват да губят нивото си на шампиони на стадиона, но са все така блестящи на улицата.” (Gueorguieva 2017: 113).

⁸ „Мафиоти, оставете ни да живеем достойно”; „Ето те, стигнала си, твоят „Восток” се е приземил в един нов свят, красив и несъгласен. Един свят в дисидентство.” (Gueorguieva 2017: 141).

⁹ Съветски гражданин, вечна дружба, твоята майка Родината и т.н.

¹⁰ Съветските братя са освободили българите първо от османците, после от фашистите, накрая от буржоазията. Единственият начин да се служи на Родината е да се влезе в Партията. Непрекъснато набиват в главите на децата, че трябва да служат на Родината и Партията, а те не могат да открият разликата между двете.

¹¹ „Когато ям, съм глух и ням. На стената са изобразени пионери, които като че ли ядат димяща супа от малки зеленца. Питаш се дали малките зеленца или супата изобщо те правят глух и ням, или което и да е ястие може да има този зловреден ефект.” (Gueorguieva 2017: 54).

разграничение между момичетата и момчетата. Противопоставянето и борбата между тях – кой е по-силен и по-подходящ за дадена професия. Показано е как се чувства човек, когато се оказва сам срещу всяка промяна, на която трудно се устоява.¹² Използвани са изрази, които представят достоверно атмосферата от онова време.¹³ В романа всичко е поднесено много елегантно, с финес, но това не е само четиво, което развеселява. Елица Георгиева казва, че иронията е жест към читателя, за да се чувства той поканен да „влезе” по-лесно в книгата. По интересен начин е представен сблъсъкът между двете системи – комунизъм и демокрация. Липсва стереотипизиране и „облягане” на клишета. Роман, който ще се хареса на младите хора. Какво ще се осмели да загуби човек, за да намери нещо ново? Книгата ще ни върне във времето на мечтите, защото е вълнуваща и смела история, в която едно необикновено момиче се стреми да постигне непостижимото като Пипи Дългото чорапче. Творбата носи различен, нов и оригинален поглед. Вярата на детето и искреността, с която е написана, помага за приближаване, помиряване и осъществяване на смислена дискусия върху близкото минало. По неагресивен начин е показано времето на промяна и противопоставянето между двата враждуващи лагера. Представени са два противоположни образа, които не са в яростно противоборство помежду си: майката дисидент и дядото истински комунист. Между тях има по-скоро съпоставяне, отколкото явен конфликт.

Гледната точка на дете изгражда цялата книга и определя нейната специфика. Изказът – 2л., ед.ч.¹⁴, е достоверен, защото така мислят и говорят голяма част от децата. Аргументът на автора е, че използва този подход, за да уплътни по-добре хумора¹⁵. Мисленето е представено чрез изброяване на подточки и в унисон с това, че главната героиня тръгва на училище.¹⁶ Формата участва в самия замисъл, тя е част от езиковия експеримент. Елица Георгиева казва, че в книгата са „представени много сложни термини по един странен начин.”

Стилът се движи между художествения текст и усещането за повтаряне на някои от изразите, с което се създава алюзия за песен, усещане за епизодичност. Визуалното

¹² Вече ѝ липсва: „... всичко онова, което изпълваше живота до ръба и неусетно го караше да искри.” (Gueorguieva 2017: 104).

¹³ „Баща ти не е учебник по космонавтика” (Gueorguieva 2017: 11.), „Майка ти не ти е магазин за космонавтика” (Gueorguieva 2017: 31).

¹⁴ „... това е Юрий Гагарин в разгара на прекрояване на Космоса. Ти искаш да спреш и да го посъзерцаваш още малко, но става късно и стига толкова, ти казва майка ти.” (Gueorguieva 2017: 10).

¹⁵ <https://jasmin.bg/2017/lubopitno/interview/elitsa-georgieva-chovek-tryabva-da-se-osmeli-tova-e-magicheski-moment-video-intervyu/>

¹⁶ „Ти не можеш да станеш Юрий Гагарин, защото той е: а) мъж, б) съветски гражданин, в) винаги усмихнат, дисциплиниран и действен, за разлика от теб, която си: а) момиче, б) в България, в) заето само да прави глупости.” (Gueorguieva 2017: 34).

възприемане е изведено напред. Наративът е динамичен, много бързо се сменят ситуации, случки, години, детайли пред читателя. С много малко думи са представени основни моменти от близкото минало. Очертани са характерни детайли. Интересно е вплитането на несъвместими понятия в едно изречение като Библията и комунизма, който налага атеизъм.¹⁷ Граничната ситуация е ясно очертана, не може да се излезе извън нея – социалната промяна е настъпила, вече е факт.

Елица Георгиева е интересен и различен творец, който се опитва да види случилото се и света ни по нов начин. Книгата е част от изкуството, което осмисля и гради мостове чрез философски и творчески поглед. Показва цялостен свят – какви са процесите в него, какво се е случило, а не на разпад. „Космонавтите само минават” представя дълбочина на мислене. Интелигентен и различен текст. Изпълнен с много завой пред въображението в играта между делничното и героичното, между намигането към читателя в упражненията му по волно падане. Разнообразен в своите две части, които се обединяват от последната глава, която го осмисля философски. Динамично, необятно и вълнуващо пътуване за сетивата чрез оригинален стил. Образността е постигната чрез автентични картини, персонажи и символи. Трудно е да се пише за време, в което почти всичко се разрушава и което още не е исторически определено. Финалът осмисля това време. Показана е не само историческата, но и човешката гледна точка. Романът започва с търсене на ориентири и завършва с преоткриването на нови в променената ситуация. „Човекът е търсещо същество” и това го вълнува. Какво ще ни предопредели бъдещето, щом ние като същности произхождаме от миналото, макар да изграждаме себе си всеки ден. Книгата е ново предизвикателство в откриването на измерения на Космоса в рамките на битието, което ние като търсещи същества сме орисани да откриваме. Елица Георгиева ни разкрива богатство на духа и дълбочината на състраданието – да предпазим тези, които обичаме, въпреки паниката, която обхваща сетивата. Авторът ни допуска в своето пространство – там, където са измеренията на човешкото и тяхното случване. Показва ни умението, с което забелязва и пресъздава следите, които не оставят болезнено зейналите рани след продължителните битки на съзнанието. Докосването до копнежа към красивото, звездите и искрящите светлини на Акропола, богатството на пределите, Витоша, която е отпечатана в небето, разкоша на истината, разцъфналите огньовете на барикадите, обитаващите времето и пространството герои. Неслучайно книгата

¹⁷ „Казват ти, че няма нищо за разбиране, че това е вече доказана формула, затова трябва просто да я наизустиш – както се прави със строфите от Библията и с комунистическите песни”. (Gueorguieva 2017: 107).

завършва помирително с думите на автора: „*На моя дядо истински комунист, на всички дисиденти*” (Gueorguieva 2017: 148). Може да бъде направена аналогия с жеста на Аврелий Августин, който помирява християнския свят и науката като казва: „Трябва да се вярва, за да се разбира и да се разбира, за да се вярва”. Този жест е възхитителен, защото Елица Георгиева прави крачка към това, което хората наричат „бъдеще”, което, от една страна, е твърде неизвестно, несигурно и неочаквано, но в този случай има кой да ни води като читатели в това смело и едновременно лично, безкрайно необятно пътуване. „Светът е само едно огромно учудено мълчание...” (Gueorguieva 2017: 121), но всеки опит за интерпретация е упражнение по волно падане. Само смелите могат да го направят. Елица Георгиева прави това успешно.